

Anatomia de la corrupció

Adolf Beltran

Hi ha un proverbi clàssic que diu: «És difícil fer lleis on només hi manen els diners». Fer lleis, i acomplir-les, caldria afegir. Per més explicacions que tractem de buscar, això és el que ha passat en les institucions valencianes en el canvi del segle XX al XXI, és l'única explicació de la deriva que ha experimentat la política autonòmica cap a un reguitzell de casos de corrupció que impliquen dirigents d'una formació en el poder, el Partit Popular, que ha mantingut, a pesar d'això, al llarg de dues dècades la seua hegemonia electoral. A pesar d'això o gràcies a això? Diguem-ho des del principi: la corrupció en la gestió de les institucions és un efecte dels mètodes emprats per la dreta valenciana per a construir la seua majoria social des de finals del segle passat, i representa un fracàs col·lectiu.

Vista la quantitat i la qualitat, resulta difícil discutir que la corrupció és un símptoma de la manera com s'ha gestionat el país durant un llarg període de bonança econòmica. No es tracta, així, d'una qüestió episòdica, ni d'un fenomen excepcional.

Les evidències empíriques haurien d'evitar qualsevol dubte en aquest sentit: pel nombre de casos, per les personalitats dels implicats, pels procediments recurrents a l'hora de saquejar els recursos públics, per la reacció autoexculpatòria dels responsables, per la complicitat social... I, així i tot, encara hi ha qui posa en dubte que els escàndols revelen traumàticament el component «estructural», la «corrupció difusa» d'una política i d'un comportament col·lectiu orientats a l'acumulació de beneficis; encara hi ha qui analitza els episodis de corrupció com si es tractara d'efectes no desitjables, de desviacions circumstancials en una orientació del país que anava per bon camí.

Quan escric aquestes ratlles, un expresident de la Generalitat Valenciana, Francisco Camps, seu al banc dels acusats en un judici en el qual ha de respondre per càrrecs de suborn. A Camps, com altres dirigents i càrrecs públics, li haurien regalat roba repetidament un grup de «professionals» de la captació fraudulenta de fons públics, especialitzats en el finançament il·legal d'un partit: el PP. Es tracta només d'una de les múltiples derivacions de l'anomenat *cas Gürtel*, potser la trama de corrupció política més important detectada a Espanya. Perquè, a hores d'ara, els tribunals de justícia investiguen no menys de mitja dotzena de

Adolf Beltran és periodista i escriptor, amb una llarga trajectòria d'analista polític al diari *El País* (València). Entre altres obres ha publicat *Els temps moderns. Societat valenciana i cultura de masses*, *La València lleïja*, i *Converses amb Emili Tortosa*.

grans sumaris amb epicentre al País Valencià o carregats d'indis de una participació «necessària» de les institucions valencianes. Terra Mítica, Fabra, Gürtel, Brugal, Pla General d'Ordenació Urbana d'Alacant, Emarsa, Urdangarin... són sumaris en els quals s'hi veuen imputats presidents de diputació, alcaldes i alcaldesses, vicepresidents i consellers de la Generalitat, diputats autonòmics, directors i gestors d'empreses públiques, i empresaris ben coneguts. La corrupció s'ha institucionalitzat entre nosaltres fins al punt que ha arrossegat les entitats bancàries directament controlades des del poder, ara també objecte d'investigacions judicials, com és el cas de la Caixa del Mediterrani (CAM), mentre el sistema financer valencià (Bancaixa, Banc de València, la mateixa CAM...) ha solsit dramàticament a causa de la seua utilització abusiva en la maniobra de depredació a gran escala en què han convergit la política i l'economia durant bastants anys.

Per tot això, la crisi assoleix, entre els valencians, un sentit moral que va molt més enllà de les conseqüències generals d'un període de malbaratament i arrogància en la manipulació dels recursos. El que ha passat no ha estat fruit d'una falta de previsió o d'una lleugeresa en els controls sinó que és, precisament, l'únic resultat a què podia portar la política quan ha estat segrestada per interessos contraris al bé comú. «Estem en política per a folrar-nos», digué profèticament Vicent Sanz, un exdirigent popular que s'ha jubilat com a secretari general de RTVV mentre era processat per abús sexual sobre tres treballadores de Canal 9. Estem parlant d'un desastre sense pal·liatius.

L'ESPECULACIÓ COM A CULTURA

La depredació del territori és a la base de tot. El model d'urbanisme salvatge aplicat pels governs del PP en la Generalitat, executat amb la complicitat de molts ajuntaments i recolzat en l'avarícia dels ciutadans que de manera directa o indirecta s'hi han vist implicats, ha estat, en la primera dècada del segle XXI, l'origen d'una cultura de l'especulació en què l'enriquiment fàcil s'ha vinculat a decisions d'una determinada administració. A cavall de la bombolla immobiliària, la societat valenciana ha consumit territori i s'ha endeutat fins al coll, en una mena de «quimera de l'or» que, no sols va ignorar qualsevol compromís amb la sostenibilitat del model, sinó que va descartar la idea del càlcul racional i de la planificació a llarg termini. Hi havia molts diners a guanyar, i calia guanyar-los de seguida sense pensar en res més.

Aquest mecanisme d'acumulació de riquesa, que va generar una fauna d'agents experts en l'aconseguiment de certes decisions de les administracions públiques, inclòs el finançament de projectes d'urbanització massiva per part de les entitats de crèdit (les caixes d'estalvi ho han acabat pagant amb la seua desaparició), va posar les bases d'una cultura de l'especulació recolzada sovint sobre pràctiques de tràfic d'influències que incidien en la il·legalitat més flagrant. Entre la utilització d'amistats polítics per a la reclassificació massiva de terrenys i el suborn pur i dur hi ha una subtil frontera que resultava massa fàcil de travessar.

És obvi que l'efecte riquesa va atraure sectors socials molt amplis, però també va seduir les administracions locals, àvids d'ingressos procedents d'una activitat ur-

banística i constructora que aportava ingressos a curt termini. La «hiperproducció immobiliària», com l'ha anomenada Joan Romero, de la mà d'aquestes actituds, va portar a una «corrupció de l'urbanisme» que tergiversà completament els papers d'institucions polítiques i promotos privats. Les institucions van renunciar als objectius de millora de les condicions de vida, a la saludable recerca de consensos en les decisions estratègiques i a la pràctica imprescindible d'una planificació atenta a l'interés col·lectiu, mentre els promotors esdevenien clients cobejats que triaven «a la carta» espais del territori susceptibles de ser urbanitzats.

LA COARTADA SIMBÒLICA

La borratxera especuladora en què s'ha fonamentat el poder del PP valencià de la primera dècada del segle enllaçava, d'altra banda, amb una vella mentalitat de la dreta autòctona, la del desenrotllisme. Li calia, no obstant això, una retòrica moderna, capaç d'eixamplar l'adhesió a sectors molt diversos de l'opinió pública. Necessitava una coartada simbòlica que vinculara l'objectiu d'enriquir-se a un discurs col·lectiu. És en aquest nivell on ha jugat un paper rellevant la política dels «grans projectes» i els «grans esdeveniments».

Hi ha hagut molts comentaristes que han elogiat aquesta faceta en l'executòria del PP valencià, fins i tot en les files de l'oposició. La manipulació de l'autoestima col·lectiva fins a l'extrem de convertir la fanfarronada en una virtut del governant, sempre procliu a la hipèrbole quan es tractava de promoure una obra pública, anunciar

la convocatòria d'una prova esportiva o impulsar la construcció d'una infraestructura d'oci o cultural, ha devastat les arquitectures públiques mentre justificava la manca de prudència i del més mínim sentit del rigor.

La ideologia de la dreta turística, que ha arribat a situar com a prioritats les iniciatives destinades a projectar la imatge d'una comunitat que «no té res a envejar de ningú», ha funcionat com el correlat perfecte de l'enriquiment sense límit incrustat en l'imaginari social. El populisme victimista davant el Govern central, controlat pels «enemics», no n'ha estat més que una variant. L'element central era la ideologia de l'exhibició, que el mateix Camps va resumir perfectament, en el moment àlgid del seu poder, quan va afirmar que els grans projectes i els grans esdeveniments havien de ser «les fàbriques del segle XXI».

Les conseqüències d'aquesta retòrica són a la vista, no sols en el fet que una bona part dels escàndols de corrupció s'han desencadenat al voltant de la gestió, emfàtica i desinhibida, de projectes com Terra Mítica i d'espectacles de masses de tot tipus (recordem el cas de l'organització de la visita del Papa a València el 2006, ara sota investigació judicial), sinó també en el retrocés de l'economia productiva, la crisi dels sectors industrials tradicionals i la devaluació de les propostes d'innovació i competitivitat.

El missatge consistia a afirmar que els valencians, tant de temps menystinguts i marginats, havien perdut per fi tots els seus complexos. Però, en realitat, el que s'estava fomentant era la pèrdua d'escrúpols. Res no podia impedir, i ningú no podia posar en dubte, allò que feien els governants i els seus amics en nom del poble valencià.

LA DEGRADACIÓ DE LA DEMOCRÀCIA

La conseqüència immediata d'aquesta actitud era el deteriorament de la democràcia, la satanització del discrepant i l'opacitat institucional. Piqueras, Martínez, Laguna i Alaminos, en *El secuestro de la democracia (Corrupción y dominación política en la España actual)*, ara per ara l'únic llibre que ha abordat monogràficament el fenomen des la perspectiva del cas valencià, suggereixen que la corrupció política ha caracteritzat les pràctiques del PP des de la seua primera victòria electoral, l'any 1995, amb Eduardo Zaplana de líder, i que, gràcies a l'abús de poder, el finançament irregular i el clientelisme, s'ha desbaratat un sistema polític competitiu per a convertir la formació que agrupa tota la dreta en un partit predominant.

Amb l'objectiu de revestir-se dels atributs de partit hegemònic, els dirigents del PP, tot i conservar formalment les normes democràtiques, «han impossibilitat *de facto* la competència en igualtat de condicions», asseguren aquests autors. I afegeixen que en aquest sentit ha resultat essencial organitzar «el segrest de la democràcia tot creant una trama delictiva destinada a recaptar quantitats ingents de diners per al partit a canvi de concessions públiques (la qual cosa no exclou l'enriquiment personal) i, a la vegada, utilitzar recursos públics per a generar una clientela àmplia i fidel mitjançant mètodes que s'inscriuen en variants "modernes" de patronatge de partit». La descripció conclou: «La diferència amb allò que podem veure en unes altres regions de caciquisme tradicional i en altres països del nostre entorn és que l'estructura corrupta/clientelar tendeix a constituir-se en sistema».

L'any 1988, Robert Klitgaard va formular una equació que ve molt al cas. L'autor de *Controlling corruption* arribà a la conclusió que «corrupció equival a monopoli de la decisió, més discrecionalitat, menys rendició de comptes». O en una versió més sintètica, «corrupció és igual a monopoli més discrecionalitat menys transparència». No cal ser un gran observador per a comprovar que la fórmula ha estat en funcionament al País Valencià de la primera dècada del segle. No debades el PP monopolitza amb majoria absoluta, des de fa quatre legislatures, la Generalitat, els ajuntaments de les tres capitals valencianes i les tres diputacions provincials, a més dels òrgans de govern de les caixes d'estalvis, que en algun cas, com Bancaixa, han estat presidits per un antic càrrec popular, l'expresident del Consell José Luis Olivas. D'altra banda, els sumaris judicials estan plens d'empresaris, adjudicatariis de l'Administració i càrrecs públics amb responsabilitats de gestió, les converses entre els quals, conegudes gràcies a enregistraments policials, revelen una grotesca promiscuïtat. I l'opacitat, començant per la negació de qualsevol evidència, passant per la denegació a l'oposició parlamentària de la informació necessària per a exercir el control del Consell, i acabant per la manipulació informativa exercida des de mitjans públics com la televisió autonòmica i també privats, s'ha convertit en un element central del conflicte. Fins a l'extrem que el nou president de la Generalitat, Alberto Fabra, ha hagut de facilitar recentment la creació d'alguna comissió d'investigació mentre obria la mà en l'accés dels diputats de l'oposició a alguns expedients i contractes que sempre haurien d'haver estat al seu abast.

COMPLICITAT SOCIAL I RESISTÈNCIA CIVIL

S'ha d'insistir en el suport electoral de què encara gaudeix el PP valencià perquè un dels elements fonamentals de la qüestió és la complicitat social que ha fet possible l'existència i extensió d'un fenomen com la corrupció política. Parle de suport electoral perquè, paradoxalment, o potser no tant, les enquestes d'opinió sí que reflecteixen un rebuig ciutadà majoritari de les pràctiques corruptes que no es tradueix, però, en modificacions substancials a l'hora d'exercir el vot. O no s'hi ha traduït fins ara més que en magnituds modestes (el PP ha perdut alguns milers de vots en les últimes consultes, però no ho ha notat gens a efectes de conservar el poder).

D'altra banda, si la corrupció passa o no passa factura electoral ha estat un tema de discussió recurrent en els mitjans de comunicació valencians (en tertúlies radiofòniques i de televisió, articles als diaris i altres publicacions) sense que molts dels polemistes s'hagen arribat tan sols a plantejar l'adopció d'alguna iniciativa periodística, vull dir professional, en el sentit d'informar; ni cap compromís ètic orientat a combatre el que estava passant. Fet que explica bastant bé una sensació de fatalisme generalitzat, com una espècie de dimissió o de suspensió de la capacitat de judici, amparada darrere un escepticisme còmplice. Fins i tot a l'interior d'alguns partits de l'oposició hi ha hagut debats sobre la conveniència de comprometre més o menys el discurs, i la pràctica política, en la denúncia de la corrupció.

La síndrome de la impunitat i la densitat escassa de la societat civil s'han conjugat, amb un control notable del panorama

mediàtic a càrrec del PP, per a oferir una resistència minoritària i desigual al fenomen de la corrupció. Hi ha hagut protestes i mobilitzacions de sectors de l'esquerra i el moviment del 15-M n'ha fet bandera d'una manera més aviat genèrica, però estructures de representació com les organitzacions patronals han arribat a denostar que es denunciara uns determinats empresaris en alguns del sumaris com si es tractara d'un atac, no sols a tot el món empresarial, sinó a la mateixa idea de prosperitat.

«Es pot fer alguna cosa per a reduir la corrupció?», es preguntava Klitgaard en un article l'any 1996. «És sorprenent veure què cíncics ens hem tornat quasi tots. Tendim a evitar les anàlisis polítiques amb excuses fatalistes. I, no obstant això, l'experiència ens ensenya que els canvis socials amplis, així com els esforços anticorrupció específics, poden marcar una gran diferència».

LA DENÚNCIA DE L'OPOSICIÓ

No és aquest el lloc, ni en tinc la intenció, de contribuir al gènere, tan sovintejat i tan depriment, de les crítiques a l'oposició per les seues insuficiències, les seues derrotes o la seua incapacitat. Vull només constatar que, des de les files de l'esquerra, i en l'àmbit parlamentari singularment, s'ha plantat cara a la corrupció. La setena legislatura fou, sense cap mena de dubte, la més convulsa que han viscut les Corts Valencianes precisament per aquest motiu. Des que en els primers mesos del 2009 la investigació del jutge de l'Audiència Nacional Baltasar Garzón va revelar el *cas Gürtel* i la implicació del mateix president de la Generalitat, el debat parlamentari estigué marcat per l'exigència

permanent d'explicacions des dels escons de l'oposició i per la resistència tancada del PP a acceptar la més mínima responsabilitat.

Convertida en caixa de ressonància de les implicacions polítiques i institucionals del cas, la Cambra autonòmica va viure en un estat d'enfrontament permanent. Ho saben bé diputats com Mònica Oltra, de la Coalició Compromís, o Àngel Luna, del PSPV-PSOE. N'esmente els noms perquè els dos van ser objectius a neutralitzar per part del PP, que va tractar de silenciar-los per tots els mitjans. I no va estalviar-los querelles judicials que, en el cas del portaveu socialista, van arribar a portar-lo a judici acusat d'en-cobriment per no voler aclarir la procedència d'un informe policial que va exhibir en un ple, acusació de la qual fou absolt.

En un context de gran hostilitat als mitjans de comunicació valencians, a més a més, els socialistes van fer un pas decisiu i van presentar davant el Tribunal Superior de Justícia la iniciativa judicial que els portaria a exercir, en la part que afecta al País Valencià, l'acusació popular contra Camps, altres càrrecs del PP i de la Generalitat i els empresaris imputats pel suposat finançament il·legal de dues campanyes electorals. És bo recordar que el líder dels socialistes valencians, Jorge Alarte, va haver de suportar fortes pressions en el moment de prendre una decisió que descartava d'arrel qualsevol tolerància davant la corrupció. Una actitud que, si més no, deixava sense cobertura qualsevol intent de considerar el finançament irregular de la política i les campanyes, amb tèrboles intermediacions entre polítics i ad-judicataris de l'Administració, com un pecat venial o un mal menor en el funcionament dels partits. Amb la perspectiva del temps s'haurà de poder constatar que no fou una contribució menor.

L'ACTUACIÓ JUDICIAL

Tot plegat, un grapat d'escandalosos casos de corrupció, amb acusacions de malversació, prevaricació, delictes contra l'Administració pública, suborn, maquinació, frau fiscal o revelació d'informació privilegiada, són instruïts ara mateix als tribunals. I no es pot descartar que se'n desencadenen més. Les singularitats processals derivades de la implicació de càrrecs aforats en aquesta classe de procediments han posat en marxa una maquinària judicial que ha evidenciat les seues insuficiències i la seua complexitat, però que està funcionant. I aquesta és, també, una notícia important. Es veu que sí, que la justícia pot ser lenta i inexorable al mateix temps. Entre altres raons perquè la creació de la fiscalia anticorrupció i la modernització de les unitats policials dedicades a la delinqüència de coll blanc estan donant fruits.

Potser si l'any 1990, quan va esclatar el cas *Naseiro*, també relacionat amb el finançament il·legal del PP i amb epicentre al País Valencià, la instrucció judicial no haguera fracassat; potser si Zaplana, o Palop, o el mateix Naseiro, antecessor de Bàrcenas, avui imputat en Gürtel com a tresorer del PP, no s'hagueren vist exculpats, ara no tindríem aquesta sensació de *déjà vu*. O potser si el PP s'haguera apuntat com calia la condemna de finals del noranta a Luis Fernando Cartagena, que el va fer dimitir com a conseller i va acabar portant-lo a presó per haver-se apropiat d'una donació a l'ajuntament d'Oriola, s'hauria evitat la trista maniobra de suborns que Àngel Fenoll, còmplice en aquell cas, protagonitzaria després en la trama de Brugal. Siga com siga, és segur que tota l'allau de sumaris per corrupció que avui inunda els tribunals gravitarà molt de temps sobre la vida política valenciana i en condicionarà l'evolució. ▢